schubben & slijm

RAVON nieuwsbrief voor en door vrijwilligers | nummer 27 | april 2016

Meetnet Beek- en Poldervissen

Tussenstand Verspreidingsonderzoek

Zoek de bastaardmodderkruipers

Vroedmeesterpadpopulaties in Limburg

colofon

Schubben & Slijm is de nieuwsbrief van Stichting RAVON en wordt uitgegeven door de vier grote vrijwilligersprojecten: Meetnet Amfibieën, Meetnet Reptielen, Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën en Meetnet Beek- en Poldervissen. Schubben & Slijm wordt 4 keer per jaar verspreid aan alle waarnemers en monitoorders van RAVON.

ISSN (print): 1878-8343
ISSN (digitaal): 1878-8351

Stichting RAVON
Postbus 1413
6501 BK Nijmegen
www.ravon.nl
024-7410600 (Nijmegen)
020-5257331 (Amsterdam)
Adreswijzigingen kunt u doorgeven aan kantoor@ravon.nl

Foto omslag:
Driedoornige stekelbaars (Foto: Jelger Herder)

Redactie:
Edo Goverse (NEM Meetnet Amfibieën)
Ingo Janssen (NEM Meetnet Reptielen)
Jan Kranenbarg (NEM Meetnet Beek- en Poldervissen)
Jelger Herder (NEM VO Reptielen en Amfibieën)
Kris Joosten
Kopij kunt u sturen naar k.joosten@ravon.nl

Aan deze nieuwsbrief werkten verder mee:
Annemarieke Spitzen
Arjan van der Lugt
Arnold van Rijsewijk
Ben Crombaghs
Dick van Dorp
Frank Spikmans
Fred Wielink
Ger Eikholt
Jelle Hofstra
Jöran Janse
Judith Bouma
Kees van Bochove
Marcel Cox
Marion Haarsma
Martijn Schiphouwer
Peter Frigge
Piet Maljaars
Raymond Creemers
Richard Slagboom
Richard Struijk
Sanne Ploegaert
Wim de Wild

Vormgeving - layout:
Pleun van der Linde Publish Impuls - Cross Media Solutions

Druk: Ten Brink

MIX
Papier van verantwoorde herkomst
FSC® C019440
www.fsc.org

Deze nieuwsbrief is mede mogelijk gemaakt door:
Centraal Bureau voor de Statistiek, Universiteit van Amsterdam, RAVON

inhoud

3 Invoerportaal reptielen vernieuwd
4 Zwaar mishandelde ringslang weer terug in de natuur
5 Verzoek om adderhuidjes
6 Najaarsparing gladde slangen
6 Safety first
7 Ware reptielen- en amfibieënliefhebber
7 Predatie kamsalamander
8 Zoek de bastaardmodderkruipers
8 Herkenningskaart bodemvissen
9 Rivierdonderpadden aan de kust?
9 Intrek komt goed op gang – update kruisnetmonitoring
10 Salamanders in december
11 Amfibieën in eigen tuin
11 Nieuwe meetnetten amfibieën en vissen in het landelijk gebied
12 Meetnet Beek- en Poldervissen
15 Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën – tussenstand 4e jaar
16 Vroedmeesterpad in Limburg – per populatie bekeken
20 Samenwerking met Werkgroepen
21 In de bomen
21 Ze paaien in de Reusel
22 Hemelvaartweekend 2016
22 Activiteiten
23 Contactpersonen
24 RAVON 25 jaar

04

08

12

16

Een nieuw seizoen en een vernieuwde invoerportaal

Beste meetnetters,

Seizoen 2016 staat voor de deur en er is een vernieuwde invoerportaal, daarom een extra schrijven met enkele tips en uitleg.

De invoerportaal is te vinden op (**http://reptielen.meetnetportaal.nl/**). Indien je telgegevens via de portaal invoert, verken de portaal dan om er mee vertrouwd te raken. De belangrijkste wijziging is het vernieuwde formulier om telgegevens in te voeren. Alle soorten die in de afgelopen jaren op jouw traject zijn waargenomen zijn direct zichtbaar en kunnen daardoor heel eenvoudig worden ingevoerd. Het is op dit moment niet mogelijk detailinformatie zoals de exacte locatie in te voeren. De functionaliteit van de andere formulieren is in de meeste gevallen gelijk gebleven. Schroom niet om contact op te nemen, mochten er zaken niet duidelijk zijn of niet werken. Voor sommige trajecten wordt de veldkaart nog niet goed weergegeven, hier wordt hard aan gewerkt achter de schermen. Telgegevens zijn gewoon in te voeren voor deze trajecten. Mocht je geen gebruik maken van de invoerportaal dan kun je telgegevens natuurlijk ook op een andere manier opsturen:

- het telformulier is te downloaden op (http://www.ravon.nl/Portals/o/Pdf/Telformulier_reptielen_2016.pdf), opsturen naar: RAVON p/a UvA/IBED t.a.v. Ingo Janssen, Postbus 93501, 1090 EA Amsterdam
- een zelf gemaakt formulier, opsturen naar: RAVON p/a UvA/IBED t.a.v. Ingo Janssen, Postbus 93501, 1090 EA Amsterdam
- via een mail aan i.janssen@ravon.nl met daarin de data (als tabel of gewoon als tekst).

Voer je jouw telgegevens in via **Telmee.nl** of **Waarneming.nl**, geef dan bij de waarneming aan dat het om monitordata gaat (bijvoorbeeld in het opmerkingenveld) en stuur een mailtje naar **i.janssen@ravon.nl**, zodat duidelijk is waar jouw telgegevens te vinden zijn.

De afgelopen jaren zijn er minder telgegevens binnen gekomen. Een deel daarvan staat waarschijnlijk nog in een veldboekje of in een database (Telmee.nl, Waarneming.nl). Deze data van voorgaande jaren ontvang ik natuurlijk ook heel graag!

Tot slot, blijf foto's en berichten uit het veld opsturen zodat we de nieuwsbrief Schubben & Slijm weer kunnen vullen met vooral jullie eigen bijdrages. Want de nieuwsbrief is vooral bedoeld als nieuwsbrief voor en door vrijwilligers, en dat wordt op prijs gesteld door de lezers.

Vriendelijke groet, veel telplezier en een hoop mooie waarnemingen toegewenst voor komend jaar!

Ingo Janssen

Bij deze nieuwsbrief treft u twee nieuwe herkenningskaarten aan over donderpadden en grondels, en ziekten bij amfibieën.
Deze herkenningskaarten zijn ook te downloaden op:
www.ravon.nl/herkenningskaarten

Zwaar mishandelde ringslang weer terug in de natuur

Melding
Op 8 oktober 2015 kreeg ik een melding dat er een slang was gevonden achter een huis in de bebouwde kom van Gorredijk. De eerste gedachte die bij mij opkwam was dat het hier wel om een ontsnapte exoot zou gaan. Het bleek echter een ringslang te zijn. Hoe het dier daar verzeild is geraakt is een raadsel. Ringslangen vertonen vaak zwerfgedrag en kunnen op grote afstanden van hun oorspronkelijke leefgebied gevonden worden. De dichtstbijzijnde plek waar ringslangen hier worden gevonden is de 'Koufinne' dat tegen de Lippenhuisterheide aan ligt. Hemelsbreed toch wel ruim twee kilometer bij de plek vandaan waar deze slang werd gevonden.

In emmer geschept
Toen ik bij het betreffende huis arriveerde stond een gezelschap mij al op te wachten. Op mijn vraag waar het dier lag, wees men op een emmer. Toen ik hen vroeg of ze het hadden aangedurfd de slang beet te pakken, werd nonchalant geantwoord: "o, jawel hoor, gewoon opgeschept en in de emmer gebracht".
Het bleek om een goed doorvoede ringslangvrouw te gaan – waarvan de gele ring niet zo erg opvallend was – met een lengte van tegen de 90 cm. Toen ik de slang uit de emmer haalde, zag ik dat het dier op enkele plekken flinke verwondingen had. In eerste instantie werd gedacht dat de slang misschien door een fietser was overreden.

Ringslangvrouw van 90 cm met diverse verwondingen. (Foto: Jelle Hofstra)

Meer verwondingen
Thuisgekomen werd het dier nader bekeken. Behalve twee wonden op de rug - waarvan een met een lengte van 8 cm - had het dier bovendien ook nog een vrij diepe wond van ongeveer 4 cm lang aan de zijkant van het lichaam, tussen nek en keel. Ook kon het arme dier zijn bek niet goed sluiten waardoor het tongelen via de zijkant van de bek ging. Toen werd mij duidelijk dat het dier eerst met de schop geslagen moet zijn en daarna in de emmer geschept. Immers een gezonde ringslang laat zich niet met een schep in een emmer stoppen.

De verwondingen tussen nek en keel (boven) en op de zijkant van het lichaam (onder) waren zo ernstig dat de kans op genezing klein was... (Foto: Jelle Hofstra)

Antibioticum
Het dier werd thuis in een emmer geplaatst met een laagje water en verwarmd door er een gloeilamp van 60 Watt boven te hangen. De warmte bevordert de stofwisseling van het koudbloedige dier waardoor de genezing bevorderd wordt.
De wonden zijn opengehouden en behandeld met een breedspectrum antibioticum. Niet alle wonden kunnen namelijk gehecht worden, zoals wonden waarin zich veel bacteriën bevinden. Door te hechten worden bacteriën ingesloten en kunnen infectie veroorzaken. Dit is het geval bij wonden die ouder dan 6 uur zijn. Wanneer het dier zo is toegetakeld, was mij niet duidelijk. Bovendien had ik – gezien de verwondingen – niet verwacht dat de slang dit avontuur zou overleven.

Ontsnapt
Regelmatig werd door mij gecontroleerd of het dier inmiddels al bezweken was. Op de derde dag vond ik tot mijn verbazing de emmer leeg, en na enig zoeken vond ik het dier terug in een hoek van de kamer. Om herhaling te voorkomen werd het dier nu in een terrarium geplaatst, eveneens onder een lamp en voorzien van water en plakkaten mos om zich te verschuilen. Ruim een week later ontdekte ik dat de slang zijn bek weer normaal sloot en weer tongelde zoals het hoorde.

Uiteindelijk was de verwonding bij de bek ook genezen en kon de slang weer normaal tongelen. (Foto: Jelle Hofstra)

Levendig

Na verloop van tijd werd het dier steeds alerter en kwam onmiddellijk in actie als de deur van de kamer werd geopend. Bij het openen van het terrarium viel de slang fel uit zonder echter ooit te bijten. Bij het hanteren kronkelde het dier in alle bochten, om uiteindelijk de anale klieren te ledigen zodat de kamer zich vulde met een lucht die deed denken aan rotte eieren en knoflook. De wonden bleken voorspoedig te genezen, al is de kans groot dat de slang bij het vervellen moeilijkheden zal ondervinden.

Hoe verder

Bleef de vraag hoe het nu verder moest met de slang. Het dier is bij de wet beschermd en mag dan ook niet gehouden worden. Moest ik het dier bij mij thuis laten overwinteren of was er nog tijd om het terug te zetten in de natuur. Normaal zoeken de dieren half oktober al het overwinteringgebied op. Tegen het einde van de maand oktober kreeg ik een melding dat er nog een zonnende ringslang was gespot door het zachte weer. Het wachten was toen op een geschikte dag. En die kwam op 29 oktober.

Het dier is losgelaten op de Lippenhuisterheide waar ik sinds 1990 monitoor. Er werden op de plek die ik voor de slang had uitgekozen op die dag waarden gemeten van 28 °C in de zon en in de luwte. Het gebied is daar ruig met houtopslag, en regelmatig vind ik hier in het voorjaar zonnende adders die ik soms zelfs in een (muizen?)hol zie verdwijnen. Op de hei wemelt het meestal van deze holen, die vooral zichtbaar worden na een heidebrand.

Gelukkig bleef het vrij zachte weer voor de tijd van het jaar aanhouden. Zelfs op 1, 3 en 4 november kwamen nog meldingen binnen van actieve slangen en 7 november was zelfs de warmste dag sinds de metingen. Daarna volgden nog vele zachte dagen voor de tijd van het jaar.

Ik heb goede hoop dat de ringslang in die tijd een mooi plekje heeft gevonden om te overwinteren en hopelijk kom ik de patiënt ooit nog weer eens tegen.

Stootje verdragen

Niet de slang zelf is erg taai, ook de eieren kunnen wel een stootje verdragen is mijn ervaring. Zo vond ik ooit ringslangeieren bovenop een broeihoop op het golfterrein te Beetsterzwaag, die vermoedelijk waren uitgegraven door een Bunzing. De eieren werden meegenomen en in een broedstoof geplaatst. Ik had er echter geen hoge pet van op, aangezien de nachten nogal flink koud waren geweest. Na verloop van tijd werden de eieren in de broedstoof iets te vochtig en begonnen akelig donker te kleuren. Ervan uitgaande dat de kweek mislukt was werd de aquariumverwarming uit het stopcontact getrokken. Toen ik de eieren enkele dagen later wilde opruimen, werd voor de zekerheid een ei geopend. Groot was mijn verbazing dan ook dat hierin een volgroeid en levend jong zat. Na de verwarming weer te hebben aangesloten, kwamen de eieren enkele dagen later zonder moeite uit.

Jelle Hofstra

Verzoek om adderhuidjes!

Voor een onderzoek van de Universiteit van Gent (België) vragen we of u adderhuidjes wilt meenemen uit het veld. Graag droog bewaren in een envelop bij kamertemperatuur, met een briefje erbij met hierop de datum en de vindplaats. Als u ze naar RAVON stuurt t.a.v. Annemarieke Spitzen (of meegeeft aan een RAVON-collega), dan zorgen wij dat alles in Gent terecht komt. Bij voorbaat vriendelijk dank! Heeft u vragen, neem dan contact op met Annemarieke Spitzen (a.spitzen@ravon.nl)

Net vervelde adder. (Foto: Dick van Dorp)

Najaarsparing gladde slangen

Afgelopen jaar heb ik intensief gezocht naar reptielen op een stuk hei iets ten noorden van Arnhem. In het voorjaar vond ik hier voor het eerst adders. Later in het jaar heb ik ook ringslangen en gladde slangen gezien.

Op vrijdagmiddag 25 september was ik weer in het terrein. Op 2 meter van de rand van een geplagd stuk heide zag ik een vrouwtje gladde slang. Ze lag opgerold, niet in actieve modus. Ik wilde net een foto maken en zag toen op korte afstand, vanuit een dichte pol met pijpestro, een mannetje gladde slang richting het vrouwtje kruipen. Hij was erg actief, druk tongelend en reageerde nauwelijks op mijn aanwezigheid. Ik besloot het paartje niet verder te verstoren en vervolgde mijn tocht. Omdat ik paringsactiviteit vermoedde ging ik een klein half uur later terug. Ik kon mijn geluk niet op toen ik het paartje op precies dezelfde plaats aantrof. Het mannetje lag bovenop de vrouw en had haar stevig vast met zijn bek (paringsbeet). Ik kon uitgebreid foto's maken en filmen, het leek alsof ze mij niet eens in de gaten hadden. Of er sprake was van een daadwerkelijke "*lock*" kon ik vanwege de dichte begroeiing en de verstrengeling van de slangen niet goed zien. Na een paar minuten heb ik de slangen weer alleen gelaten.

Ik heb een filmpje van het tafereel op youtube gezet:
https://www.youtube.com/watch?v=Ej7LvyFBOSk
De titel van het filmpje is: Smooth snakes mating

Piet Maljaars

Safety first

"Kijk, je kunt lekker zonnen op bramenblad. Wij boomkikkers zijn daarbij gespecialiseerd in het "verdwijnen" in de omgeving. Goed gelukt toch?"

"Kijk, wij vliegen zijn heel alert op wat er rondom ons gebeurt. En zie: soms gaat het dan toch nog fout. Daarom deze wijze raad: blijf de reikwijdte schatten! Kan er niet genoeg nadruk op leggen. Als voorbeeld geef ik even mezelf, dat blijkt altijd het beste: ik weet, ik voel gewoon waar het gevaar schuilt. Nou dan, het groene gevaar onder mij kan absoluut geen kwaad, hij kan me niet zien en dus geen aanval wagen met die plak tong. Horen wel natuurlijk en voelen ook. Lijkt wel of hij gekieteld wordt. Wel alert blijven want als zijn maatje thuiskomt..."

Ger Eikholt
Morvan, Frankrijk

Ware reptielen- en amfibieën-liefhebber

Een erg mooie verschijning, met boevenmasker en bijzonder wreed gedrag, spietst een overdaad aan prooien op om er uiteindelijk maar zo nu en dan eentje van te nuttigen. Schuldige: de klapekster.

Deze kikker werd bruut over een tak gespietst. (Foto: Judith Bouma)

In het Fochteloërveen tref ik 99% kikkerprooien aan, een enkele keer (toen de stand nog een stuk beter was) levendbarende hagedissen, eenmaal een kleine watersalamander en enkele muizen. De meeste prooien opgespietst, zelden een geklemde prooi. Zo ook onlangs een vermoedelijke heikikker, die gespietst op een tak het leven liet. De eiklomp, die nog in vrouwtje aanwezig was, is hier goed te zien (zie foto).

Judith Bouma

Meer foto's zijn te vinden op de Facebookpagina
www.facebook.com/fochtelooerveen.info

Klapeksterprooien. (Foto: Judith Bouma)

Predatie kamsalamander

Al sinds een heel aantal jaren invetariseert Andrew Nolten diverse poelen in de regio van Zeist. De laatste paar jaar ga ik regelmatig met hem mee om te helpen met het bemonsteren van de poelen met een schepnet. Eén van de belangrijke bewoners van de poelen is de kamsalamander. Daarom zoeken we speciaal naar adulten, eieren en larven van deze soort.
Bij een bezoek van een poel waar zeer veel kamsalamanders voorkomen vonden we ruim vijftien dode exemplaren op de oever. De dieren waren duidelijk verwond, maar niet opgegeten.

De slachtoffers zagen er niet ziek uit, maar gepredeerd.
We vroegen ons direct af welke predator zoveel salamanders zou vangen maar niet consumeren. Omdat de dieren een min of meer ronde wond in het lijf hadden, vermoedden we dat het om een vogel ging. Maar ja, een reiger, de meest voor de hand liggende predator inde buurt, heeft een veel grotere snavel en waarschijnlijk zou deze de prooi gewoon opeten.
Terwijl we deze opmerkelijke vondst stonden te overpeinzen, hoorden we een hoge piep en zagen een blauwe flits. Een ijsvogel! Deze vloog naar een tak die boven de poel hing.
We vermoeden dat de ijsvogel, op zoek naar vis, telkens een kamsalamander uit de poel vangt, doodt, en teleurgesteld concludeert dat het geen lekker visje is. Zijn er andere gevallen bekend van predatie van de kamsalamander door de ijsvogel?

Wim de Wild

Zoek de bastaardmodderkruipers

Vorig jaar werd bij toeval ontdekt dat er naast de bekende kleine modderkruiper (*Cobitis taenia*) in Nederland ook hybride modderkruipers voorkomen. Via genetisch onderzoek is vastgesteld dat het om hybriden gaat tussen de oudersoorten *Cobitis taenia x Cobitis tanaitica x Cobitis elongatoides*.
Deze hybriden planten zich op een bijzondere manier voort: ze klonen zichzelf. De hybriden zijn daardoor allemaal vrouwelijke dieren. Ze hebben wel een mannetje van de kleine modderkruiper nodig om de ontwikkeling van de eicel te starten maar er wordt geen DNA meer uitgewisseld. Hybriden komen daarom theoretisch altijd gemengd voor met pure kleine modderkruipers in een zogenaamd hybride complex.

RAVON heeft samen met Datura afgelopen jaar op 15 locaties in Nederland gekeken of er pure kleine modderkruipers voorkomen of een hybride complex. Daarbij is ook onderzocht of de hybriden in het veld te herkennen zijn. Uiterlijke kenmerken bleken echter te subtiel om betrouwbaar vast te stellen of we met hybride of pure dieren te maken hadden. Het enige enigszins bruikbare kenmerk is de lengte. Hybriden kunnen namelijk groter worden dan de pure kleine modderkruipers. De maximale lengte van de kleine modderkruiper is 11 cm. Terwijl hybriden zeker 13 cm en misschien nog wel ietsje groter kunnen worden. Bij het vangen van dieren boven de 11,5 cm kan daarom met relatieve zekerheid gesteld worden dat het om een hybride gaat.

Het beste kenmerk om de aanwezigheid van hybriden vast te stellen is echter de geslachtsverhouding tussen mannetjes en vrouwtjes. Doordat de hybriden altijd vrouwelijk, en veelal zeer dominant aanwezig zijn wordt doorgaans een zeer scheve geslachtsverhouding gevonden van 10 of meer vrouwtjes op 1 mannetje. Bij populaties pure kleine modderkruipers lag deze verhouding meer gelijk met maximaal 4 vrouwtjes op 1 mannetje en veelal rond de 1 op 1.
Lokaal zijn er verschuivingen in geslachtsverhoudingen waargenomen, zo was de geslachtsverhouding bij Wageningen praktisch 1:1 in 2007 en werden er in 2016 enkel nog 9 vrouwtjes gevangen (geen mannen). Mogelijk dat de hybriden zich nog steeds uitbreiden en dat dit dan te zien is aan veranderende

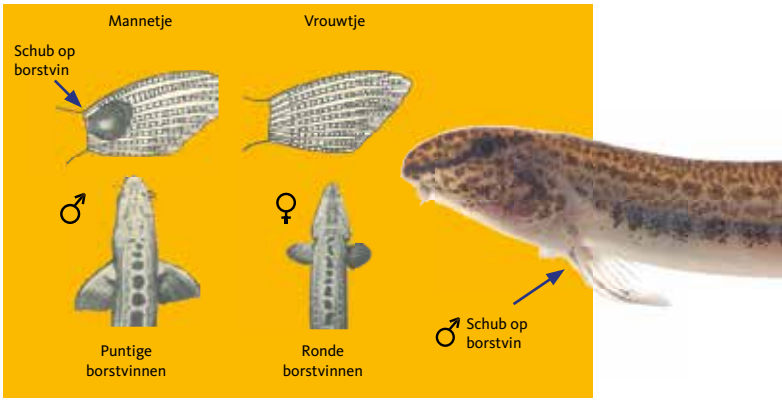

Mannetjes kleine modderkruipers zijn te herkennen aan de schub bovenop hun borstvin, deze is afwezig bij vrouwtjes. Daarnaast zijn de borstvinnen langer en puntiger bij de mannetjes en ronder bij de vrouwtjes, dit verschil is echter subtiel.

geslachtsverhoudingen. Een andere mogelijkheid is dat de geslachtsverhouding fluctueert waarbij de hybriden sterk toenemen maar vervolgens weer afnemen door een gebrek aan mannetjes van de pure kleine modderkruiper die ze nodig hebben voor de voortplanting. Tot nu toe zijn de hybride kleine modderkruipers vooral in het midden en Zuiden van Nederland, het rivierengebied en andere makkelijk koloniseerbare locaties gevonden. De pure kleine modderkruiper populaties zijn nog aangetroffen in Zeeuws Vlaanderen, de Drentsche Aa, Noord-Holland (boven het Noordzeekanaal) en Flevoland.

Wij roepen iedereen op om in de eigen omgeving op een locatie minimaal 25 kleine modderkruipers te vangen en de geslachtsverhouding te bepalen (zie figuur) en door te geven aan RAVON (invoeren in **Telmee.nl**). Dit kan dan in de komende jaren herhaald worden om eventuele veranderingen te signaleren. Zo kunnen we gezamenlijk meer inzicht krijgen in de verspreiding van hybriden en of die zich eventueel uitbreiden naar nieuwe gebieden.

Kees van Bochove & Jelger Herder

Nieuwe herkenningskaart bodemvissen

Met de komst van de vele exotische grondelsoorten in Nederland is het opletten bij de determinatie van “bodemvissen”. Vaak worden soorten door elkaar gehaald, vooral bij zichtwaarnemingen tijdens nachtelijke inventarisaties met de zaklamp, of tijdens het snorkelen. Om die reden heeft RAVON in het kader van het Signaleringsproject Exoten een herkenningskaart gemaakt, die hulp biedt bij de determinatie, ook van bovenaf. De kaart is voor iedereen te downloaden: **www.ravon.nl/herkenningskaarten**

Rivierdonderpadden aan de kust?

De afgelopen jaren is de rivierdonderpad in vele tientallen kilometerhokken in Zuid-Holland ontdekt of herbevestigd. Hoewel wij in voorgaande jaren al wel eens in Katwijk waren geweest, o.a. bij het Koning Willem-Alexander gemaal, vonden wij toen geen donderpadden. Dit jaar op 6 januari besloten we ons geluk wederom in Katwijk te beproeven. Vanaf Rijnsburg besloten we het Oegstgeesterkanaal, dat overgaat in het Uitwateringskanaal, richting zee te volgen. In totaal vonden we de soort in zes kilometerhokken. De meest westelijke en dus meest dichtbij de zee gelegen vindplaats was bij de brug waarover de Biltlaan het Uitwateringskanaal kruist. Hoewel er tot aan het Koning Willem-Alexander gemaal is gezocht, is de soort verder westwaards niet gevonden. Wij sluiten echter niet uit dat de rivierdonderpad hier toch wel voorkomt. Vooral het Prins Hendrikkanaal oogt plaatselijk zeer geschikt. Wordt vervolgd...

Arjan van der Lugt & Richard Struijk

Intrek komt goed op gang!

Update kruisnetmonitoring

Sinds 7 maart gaat in Noord-Holland en Zuid-Holland een team van ruim 130 vrijwilligers op pad om met kruisnetten op 33 migratieknelpunten het aanbod van trekvissen als glasaal en driedoornige stekelbaars te meten tijdens het intrekseizoen.

Driedoornige stekelbaars en glasalen gevangen tijdens de kruisnetmonitoring door team Scheveningen. (Foto: Marion Haarsma)

Na enkele weken monitoren zijn de eerste vangsten gemeld.

Op een aantal locaties zijn er al relatief hoge aantallen driedoornige stekelbaarzen en glasalen gevangen. Deze eerste resultaten zijn beter dan die van precies een jaar geleden, we hopen dan ook dat dit jaar beter wordt dan vorig jaar. Toen werd namelijk een historisch dieptepunt in de intrek van glasaal gemeten. Op **tellen.ravon.nl/kruisnetmonitoring** kun je de resultaten op de voet volgen.

Kaartje locaties kruisnetmonitoring 2016 in Noord- en Zuid-Holland. (Bron: RAVON)

Wil je meer informatie over het project of deel uit maken van één van de monitoringsteams? Neem dan voor Zuid-Holland contact op met Sanne Ploegaert **s.ploegaert@ravon.nl** en voor Noord-Holland met Edo Goverse **e.goverse@ravon.nl**.

Martijn Schiphouwer

Salamanders in december

De bedoeling was om, voorafgaande aan de jaarlijkse monitoring, in de winterperiode een beter overzicht te krijgen van de waterstanden in een aantal poelen. In voorgaande jaren, zoals in 2011 en 2014, waren veel watertjes drooggevallen. Bij de start van de monitoring wordt genoteerd of ze waterhoudend zijn, maar aangezien watersalamanders eerder naar het water trekken zal het winterpeil een grote rol spelen. Wellicht heeft dit ook invloed op de verhouding kam- en kleine watersalamanders in een poel.

In dit gebied (Kandia / Groessen) is door onderzoek vastgesteld dat de chytridschimmel Bd (*Batrachochytrium dendrobatidis*) aanwezig is. Als je al die dieren dicht op elkaar gepakt ziet denk je toch dat zo'n besmetting zich razendsnel verder moet verspreiden. Of geven die klierrijke tegen elkaar liggende amfibieënhuidjes juist een vorm van bescherming?

Fred Wielink

Op 7 december 2015 is het 12 °C, het water staat overal vrij laag. Onder een stukje wilgenhout, net op de grens van de hoogwaterlijn, liggen een kamsalamander en zeven kleine watersalamanders. De kamsalamander is even opgepakt om een foto van het buikpatroon te maken. Aan de buiktekening zijn individuele kamsalamanders te herkennen. Alleen bij subadulte dieren kan het patroon nog ietwat veranderen wat de terugherkenning in het adulte stadium in de weg kan staan. In het gebied liggen veel stukken wilgenhout, restanten van een machinaal uitgevoerde schoning van enkele jaren geleden. Veel hout kon worden gedraaid, maar verder niets meer gevonden.

Op 17 december 2015 was het nog warmer, maar liefst 14 °C. Het waterpeil was licht gestegen. Onder veel hout gekeken maar niets gevonden, behalve onder hetzelfde kleine stukje van de vorige keer. De kamsalamander was verdwenen maar nu lagen er circa veertig kleine watersalamanders onder, mannetjes en vrouwtjes.

Redactionele aanvulling

In Kandia/Groessen is inderdaad Bd aanwezig, en door het intensieve contact dat de dieren met elkaar hebben kan het inderdaad worden overgebracht van het ene op het andere dier. Tegelijkertijd kan de huid van amfibieën ook bescherming bieden door bepaalde eiwitstructuren op de huid. De huid van elke amfibiesoort is anders en daarom reageren de soorten ook elk anders op de chytide-schimmel. Zo is van groene kikkers die erg van zonnebaden houden bekend, dat zij op die manier hun lichaamstemperatuur zo hoog krijgen dat ze de schimmel doden.

Bij salamanders werkt dat natuurlijk niet zo. Feit is dat we van dit gebied nog geen massale sterfte kennen.

Amfibieën in eigen tuin

Avondtelling zaterdag 7 mei 2016

Tuinen en tuinvijvers vormen een leefgebied voor kikkers, padden en salamanders. We willen graag weten welke soorten amfibieën en hoeveel er gebruik maken van tuinvijvers. Met die kennis kunnen we deze dieren net weer een beetje beter beschermen. Zoals alle amfibieën zijn ook de soorten die misschien in uw tuinvijver voorkomen vooral 's avonds actief tussen de schemering en middernacht. De kans is dan het grootst om ze te zien. Daarom organiseert RAVON in samenwerking met **Tuintelling.nl** op zaterdag 7 mei een landelijke avondtelling.

Meer informatie over de telling is te vinden op:
www.tuintelling.nl/evenementen/avondtelling

Arnold van Rijsewijk

Doe zaterdag 7 mei mee met de avondtelling. Met de zaklamp kun je in het donker veel ontdekken bij een tuinvijver zoals een bruine kikker en salamanders die wel een eitje lusten. (Foto's: Jelger Herder)

Nieuwe meetnetten amfibieën en vissen in het landelijk gebied

Om zeldzame en beschermde plant- en diersoorten in het landelijke gebied meer kansen te geven, krijgen agrariërs subsidies voor het nemen van maatregelen en het uitvoeren van beheer. In 2016 is er een vernieuwd stelsel Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer (**ANLb**) van kracht geworden, waarbij ook gekeken wordt naar de internationale biodiversiteitsdoelen van vissen en amfibieën. Voor deze soortgroepen gaat het bijvoorbeeld om de aanleg van poelen, houtwallen, natuurvriendelijke oevers, een natuurvriendelijkere manier van schonen of het creëren van plasdras-zones. Om landelijk te meten of deze maatregelen hun vruchten afwerpen, heeft RAVON in samenwerking met het CBS een meetnet ontworpen. Vanaf het voorjaar van 2016 worden hiervoor trajecten geïnventariseerd op de aanwezigheid van doelsoorten.

De doelsoorten bij de vissen zijn beekprik, bittervoorn, grote modderkruiper en kleine modderkruiper. Voor amfibieën gaat het om Alpenwatersalamander, boomkikker, heikikker, kamsalamander, knoflookpad, poelkikker en rugstreeppad. Er worden dezelfde inventarisatiemethoden toegepast als bij de huidige meetnetten Amfibieën en Beek- en Poldervissen. Om het effect van het nieuwe ANLb te meten zijn zowel telgebieden met en zonder maatregelen voor het herstel van de doelsoorten aangewezen. Deze komen in een overzichtelijke kaartmodule op de website te staan.

Ben jij bereid ons te helpen met het waarnemen van vissen en amfibieën in het landelijk gebied? Laat het ons weten!

Martijn Schiphouwer
martijn.schiphouwer@ravon.nl

Meetnet Beek- en Poldervissen

Martijn Schiphouwer, Jan Kranenbarg, Frank Spikmans & Sanne Ploegaert

Bittervoorn, kleine modderkruiper, grote modderkruiper, rivierdonderpad, beekdonderpad, beekprik en de in Nederland paaiende rivierprikken worden als 'doelsoorten' gevolgd voor het Meetnet Beek- en Poldervissen. Deze soorten zijn beschermd op basis van de Europese Habitatrichtlijn. Het CBS voert op basis van de verzamelde gegevens trendberekeningen uit om de ontwikkelingen van de doelsoorten, en ook die van andere minder beschermde of exotische vissen, te volgen. Ook jouw inzet is hierbij van grote waarde!

De zeven doelsoorten komen voor een belangrijk deel voor in kleinere waterlopen of in de oeverzone van grotere wateren. Hierdoor kunnen ze goed met door vrijwillige waarnemers hanteerbare methoden (schepnet, op zicht en 's nachts met een zaklamp) geteld worden. Het vrijwilligersonderzoek richt zich op het inventariseren van kilometerhokken waar geen structurele monitoring vanuit de waterbeheerders plaatsvindt. RAVON geeft sturing aan de waarnemers die een bijdrage leveren aan het meetnet om ervoor te zorgen dat er uit de verschillende leefgebieden in Nederland voldoende actuele gegevens zijn.

De herkenningskaart donderpadden en grondels, die februari 2016 is verschenen, kunt u downloaden op www.ravon.nl/herkenningskaarten.

Wat kan jij doen?

Op de webpagina van het meetnet (**www.ravon.nl/meetnetvissen**) vind je een kaart met te onderzoeken kilometerhokken en informatie over het inventariseren van de doelsoorten. Wanneer je gaat inventariseren voor een doelsoort is het belangrijk dat je ook de andere waargenomen vissoorten, de aantallen en de gebruikte methode doorgeeft. Voor het maken van trendberekeningen is het daarnaast van belang hokken in hetzelfde jaar voor een tweede maal te bezoeken. Het invoeren van de gegevens kan zowel via **Telmee.nl** als **Waarneming.nl**.

De inzet van jou en/of collegawaarnemers bij het Meetnet Beek- en Poldervissen is onmisbaar! Voor de verschillende doelsoorten zijn er een aantal specifieke aandachtspunten en –gebieden, de belangrijkste beschrijven we hieronder. Als je bij ons bekend staat als 'vissenwaarnemer' is de kans groot dat we aan het begin van het seizoen contact met je opnemen met betrekking tot kilometerhokken bij jou in de regio waar onderzoek noodzakelijk is. We doen ons best maar we kennen helaas niet iedereen, dus het helpt als je bij ons je interesse voor het onderzoek naar vissen aangeeft, zodat we je daarin kunnen ondersteunen.

Beekprik & rivierprik

Voor beekprik en rivierprik wordt in beken op de meeste bekende paaiplaatsen in het voorjaar het aantal paaiende dieren op zicht geteld. Daarnaast vindt met schepnetten onderzoek plaats naar de verspreiding van larven die zich in de bodem bevinden. Gebieden met onvoldoende recente gegevens liggen in het oosten van de Veluwe, in het oosten van Gelderland en Overijssel en in zuid Limburg.
Omdat prikken een relatief beperkte verspreiding kennen, werken we aan verdere standaardisatie van de monitoring, zodat beter beoordeeld kan worden hoe de verschillende populaties zich ontwikkelen. Vanaf 2014 is door RAVON getest met een nieuwe methode waarbij via bodemsteekmonsters de dichtheid van larven en de aanwezige lengteklassen bepaald wordt. De methode is veelbelovend en gaat daarom in 2016 op grotere schaal toegepast worden. Lijkt het je leuk om hier mee aan de slag te gaan, neem dan contact met ons op.

Vrijwilligster aan de slag met een prikkencilinder. Deze wordt gebruikt voor het nemen van een steekmonster met vaste oppervlakte voor onderzoek naar de larvendichtheid van beekprikken. (Foto: Frank Spikmans)

Zaklampvissen is een prima methode voor het inventariseren van donderpadden en grondels. (Foto: Arjan van der Lugt)

Bovenaanzicht van een vrouwtje rivierdonderpad. De bolle buik geeft aan dat ze vol kuit zit. (Foto: Jelger Herder)

Rivierdonderpad

Rivierdonderpad komt voor in beken, rivieren, kanalen en grotere meren. De laatste jaren is de soort in de grote rivieren en de daarmee verbonden wateren sterk achteruitgegaan door concurrentie met exotische grondels zoals de zwartbekgrondel. Voor het rivierengebied is het belangrijk om vast te stellen waar de rivierdonderpad nog voorkomt (maak daarbij ook gebruik van de nieuwe 'Herkenningskaart donderpadden en grondels', i.v.m. verwarring met grondels). Actuele verspreidingsgegevens ontbreken onder andere in de regio's midden Noord-Holland, west Groningen en noordoost Friesland. De oevers van stilstaande wateren kunnen goed onderzocht worden met een sterke zaklamp. In ondiepe stromende wateren kan met een schepnet worden geïnventariseerd. Zie de zoekkaart op de website voor kilometerhokken bij jou in de buurt.

Beekdonderpad

Beekdonderpad is een zeer zeldzame soort in Nederland die op enkele plaatsen in Zuid-Limburg en de Achterhoek voorkomt. Net als voor de prikken werken we voor beekdonderpad aan verdere standaardisatie van het onderzoek. Het idee is om hier invulling aan te geven via gestandaardiseerd zaklamp onderzoek op vaste trajecten. Deze techniek heeft zich bewezen voor rivierdonderpad in wateren met weinig stroming. Aan toepassing in beken voor beekdonderpad wordt in 2016 verder invulling gegeven. We horen het graag als je bereid bent hieraan mee te werken in de genoemde leefgebieden.

Bittervoorn & kleine modderkruiper

De bittervoorn en kleine modderkruiper zijn relatief algemene soorten met een vergelijkbare verspreiding die vaak in hetzelfde habitat voorkomen. Met het schepnet in de oever laten deze

Vrijwilligers inventarisateren met behulp van schepnetten een sloot op zoek naar de grote modderkruiper tijdens het vissenweekend in Noord-Brabant in 2015. (Foto: Werkgroep Vissenonderzoek Friesland)

soorten zich goed vangen. In het actuele verspreidingsbeeld vallen gaten waar lang geen onderzoek is geweest, hier is opvulling gewenst. De grootste gaten liggen in het grensgebied tussen Groningen, Drenthe en Friesland, noord en oost Overijssel, noord- en zuid Limburg en de regio rond Breda.

Grote modderkruiper

De grote modderkruiper komt vooral voor in oude polders in de voormalige overstromingsvlakten van rivieren en beken. De soort is hier doorgaans vrij zeldzaam en het vraagt daarom vaak meer inspanning om 'm aan te treffen. Het schepnet leent zich hier goed voor. Hiernaast kan er in het voor- en najaar, als er weinig waterplanten aanwezig zijn en het water voldoende helder is, ook 's avonds met de zaklamp gezocht worden. Voor de grote modderkruiper zijn er relatief veel kilometerhokken waarvan actuele gegevens ontbreken (zie de zoekkaart op de website voor hokken bij jou in de buurt). Gebieden die de meeste gerichte aandacht nodig hebben zijn: noord Limburg, oost Brabant, Utrecht, Friesland en het grensgebied tussen Groningen, Drenthe en Friesland.

Ga mee het veld in!

In verschillende regio's organiseren werkgroepen en medewerkers van RAVON excursies en andere activiteiten gericht op het vergaren van kennis over het voorkomen van vissen. Contactgegevens van de verschillende werkgroepen en regiocoördinatoren vind je op de RAVON website.
Op de agenda van **www.ravon.nl** (vissen, amfibieën en reptielen) en **www.vissenatlas.nl** (vissen) vind je informatie over de georganiseerde activiteiten en inschrijfmogelijkheden. Als je kennis wilt maken met vissen, of als je op pad wilt met gelijkgestemden in je regio, is meegaan zeker een aanrader.

Een van de grootste visactiviteiten die jaarlijks wordt georganiseerd is het RAVON Vissenweekend. Na Noord-Brabant in 2015, wordt het weekend in 2016 in het oosten van Drenthe gehouden. Vanuit Eext onderzoek we verschillende gebieden in de omgeving (ook Friesland en Groningen), waar actuele visgegevens ontbreken. Zoals gebruikelijk is iedereen met interesse welkom en maken we er samen een gezellig, nuttig, actief en leerzaam weekend van. Op het programma staan een vissenquiz, lezingen over interessante vissige onderwerpen in de regio en visinventarisaties met uiteenlopende methoden. Kijk voor meer informatie en inschrijving op **www.ravon.nl/vissenweekend**.

Meer informatie?

Uitleg over de onderzoeksmethoden en een kaart met zoekgebieden vind je via de meetnetpagina **www.ravon.nl/meetnetvissen**.
Heb je vragen over het Meetnet Beek- en Poldervissen, of wil je graag een bijdrage leveren, neem dan contact op met RAVON.

Martijn Schiphouwer
martijn.schiphouwer@ravon.nl

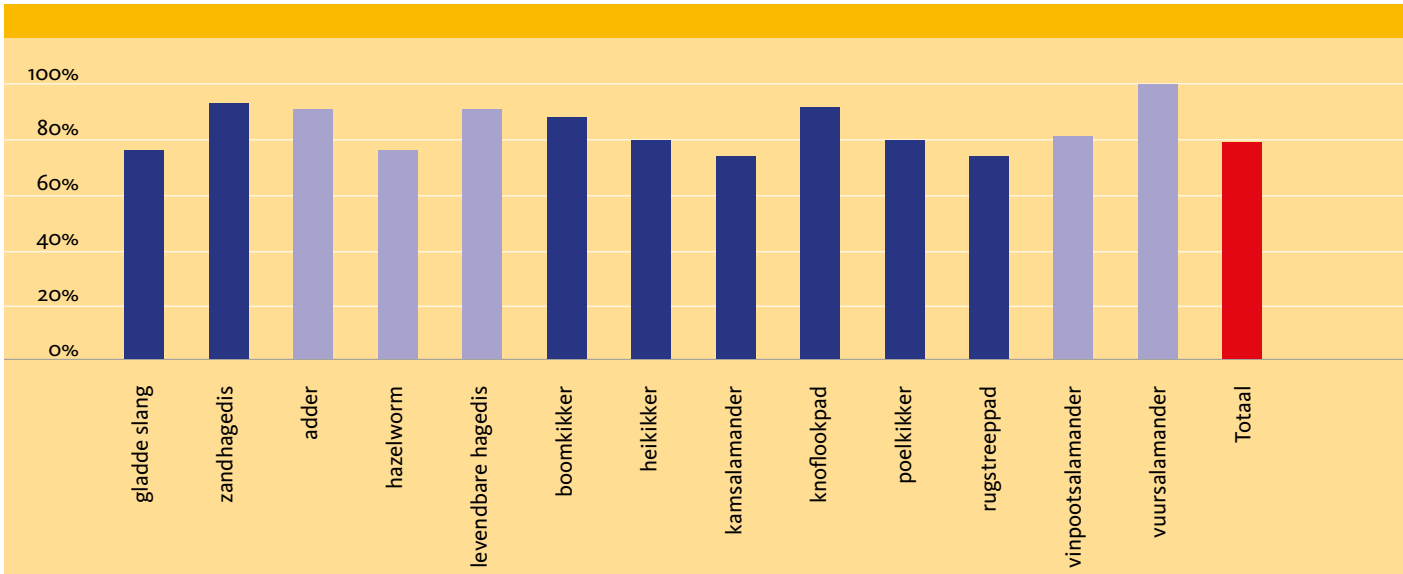

De grafiek geeft per doelsoort het percentage van het verspreidingsgebied dat geactualiseerd is binnen de periode 2012-2017. In de grafiek is onderscheid gemaakt tussen de Habitatrichtlijn soorten (donkerblauw) en typische soorten (lichtblauw) (Bron: RAVON).

Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën - tussenstand 4e jaar

Het Verspreidingsonderzoek is er op gericht binnen een periode van zes jaar de verspreiding van reptielen en amfibieën in kaart te brengen en te actualiseren. De huidige zesjarige periode is in 2012 van start gegaan. We zijn nu vier jaar verder en daarmee over de helft. De tussenstand is erg goed: reeds 79% van de in totaal 1.666 hokken (10x10) die voor alle soorten samen zijn aangewezen zijn geactualiseerd.

De grootste focus ligt op soorten die Europees beschermd zijn middels de Habitatrichtlijn. Daarnaast worden ook gegevens verzameld van zogenaamde typische soorten van dezelfde Habitatrichtlijn. Dit betreft soorten die indicatief zijn voor de kwaliteit van een bepaald habitattype. Bijvoorbeeld de adder voor het habitattype natte heide. Voor deze typische soorten zijn vooral gegevens uit de Habitatrichtlijngebieden van belang zodat ze gebruikt kunnen worden om iets te zeggen over de staat van de leefgebieden.

Vanaf komend jaar komen er nog een aantal nieuwe doelsoorten in het verspreidingsonderzoek bij namelijk de bruine kikker, bastaardkikker en meerkikker. Deze staan ook op de Habitatrichtlijn maar op Bijlage V. Deze soorten moeten in de gaten worden gehouden omdat ze potentieel gegeten kunnen worden. Iets waarvan in Nederland waarschijnlijk geen sprake is, maar elders in Europa staan kikkerbilletjes hoger op het menu.

Wij wensen iedereen een mooi veldseizoen toe en hopen opnieuw op jullie bijdrage te kunnen rekenen. Gezamenlijk kunnen we dan het verspreidingsbeeld van onze reptielen en amfibieën nog verder verfijnen en daarmee de soorten beter beschermen.

Jelger Herder

Vroedmeesterpad in Limburg

Per populatie bekeken

De vroedmeesterpad wordt sinds 2001 integraal geteld in al zijn natuurlijke leefgebieden. Het gaat om de volgende elf leefgebieden: Hoge Fronten, Geuldalhelling Noord, Valkenburg, Ubachsberg, Geuldalhelling Zuid, Bemelen, Cadier en Keer, Gerendal, Eckelrade, Mheer, Kruisbosch en Holset.
De methode is het scheppen naar larven met een groot schepnet waarbij per locatie de exacte aantal larven worden geteld. Per locatie wordt een representatieve steekproef van de aanwezige wateren genomen. Bij grotere wateren wordt vaker geschept dan bij kleine wateren. De gegevens van de tellingen worden jaarlijks opgenomen in het NEM Meetnet Amfibieën en gebruikt voor de landelijke indexberekeningen door het CBS. De soort laat voor de periode 2001-2014 een matige toename zien. Maar gaat het goed in alle leefgebieden? In dit artikel gaan we kort in per leefgebied met de focus op de afgelopen twee jaren. Let op: de schaal van de grafieken verschilt.

Hoge Fronten

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in de Hoge Fronten voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in het leefgebied de Hoge Fronten 317 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 niet meer dan 118 stuks. Het grote verschil is te verklaren omdat in 2014 zes poeltjes water bevatten waar voortplanting van de soort in kon worden aangetoond. In 2015 stonden tijdens de bemonstering de meeste poeltjes droog. Slechts twee locaties waren waterhoudend waar dan ook de larven zijn gevangen. Een van deze wateren ligt bij de Lage Fronten, waar sinds 2012 larven van de vroedmeesterpad worden gevonden. De poel is wel zwaar overgroeid met struiken. Het zou goed zijn deze poel vrij van houtige vegetatie te maken en, indien mogelijk, een extra voortplantingswater in de buurt aan te leggen. Het is niet duidelijk of er uitwisseling plaatsvind tussen de Lage Fronten en de Hoge Fronten omdat de gebieden gescheiden zijn door een drukke weg.

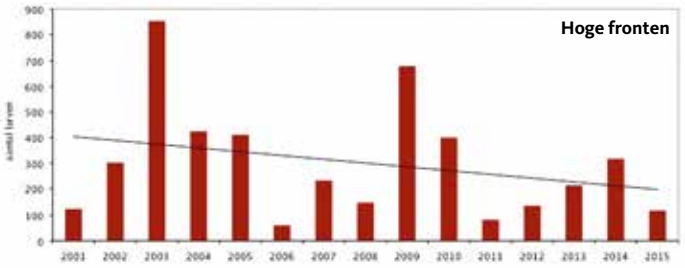

Geuldalhelling Noord

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Geuldalhelling Noord voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied maar 21 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 22 stuks. Dit was ooit een groot leefgebied, maar voortplanting van de vroedmeesterpad vindt tegenwoordig maar in een marginaal deel – in slechts twee wateren – plaats (Kloosterbosch). Er is wel een nieuwe poel in deze buurt aangelegd. Hopelijk gaat de vroedmeesterpad hier gebruik van maken. Een ander water kan geschikt worden

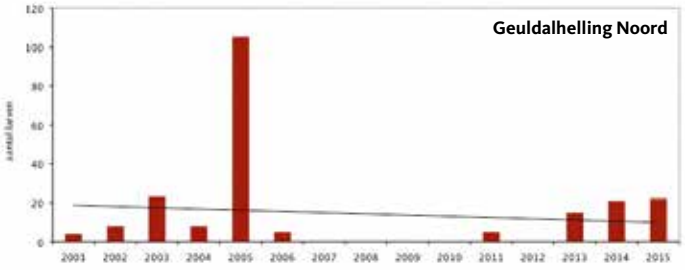

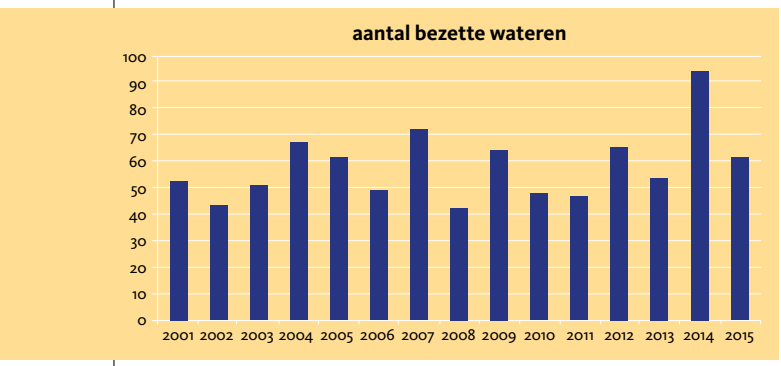

Figuur 1. Totaal aantal bezette wateren van de elf leefgebieden.

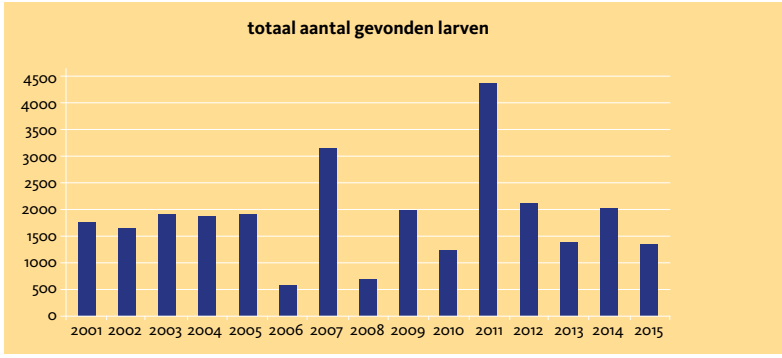

Figuur 2. Totaal aantal gevangen larven in de elf leefgebieden.

gemaakt na het verwijderen van goudvissen. In de gebieden rondom Waterval/Wijngaardsberg en Ravensbosch lijkt de soort te zijn uitgestorven. Hier zijn al jarenlang geen larven meer gevangen. Bemonsteren van poelen lijkt hier de komende jaren niet zinvol.

Valkenburg

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Valkenburg voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied maar 48 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 7 stuks. Dit leefgebied bevat twee deelpopulaties (Emmaberg en Schaelsberg). De soort komt voornamelijk voor op de Emmaberg. Op de twee locaties waar larven worden gevonden is sprake van achterstallig onderhoud. Deze dienen spoedig opnieuw onderhouden te worden om de soort hier niet te verliezen. In deelgebied Schaelsberg is de soort, na jarenlange afwezigheid, in 2014 opnieuw aangetroffen (oorsprong onbekend/uitgezet?). Het landhabitat in dit deel is prima. We zijn benieuwd hoe de soort zich hier gaat ontwikkelen.

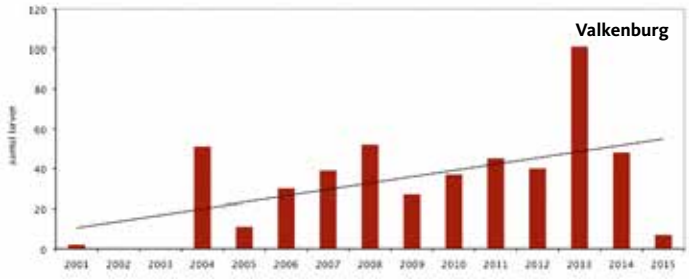

Ubachsberg

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Ubachsberg voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied maar 623 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 489 stuks, waarvan 90 larven in een nieuw aangelegde poel. Dit leefgebied bestaat uit twee delen, een noordelijk deel (Kunderberg) waar de vroedmeesterpad het niet heel goed doet, en het zuidelijk deel (Putberg/Keverberg) waar de soort floreert. Het zou mooi om de komende jaren beide deelpopulaties beter met elkaar te verbinden. Dit kan gedaan worden door tussen de deelgebieden poelen aan te leggen.

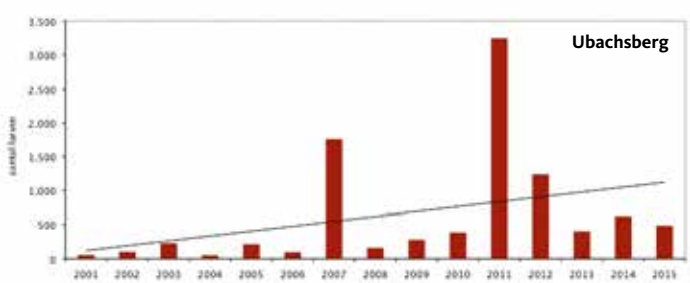

Landhabitat van de vroedmeesterpad op de Kunderberg. (Foto: Annemarie van Diepenbeek)

Geuldalhelling Zuid

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Geuldalhelling Zuid voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied maar 40 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 nog minder, maar 7 stuks. Dit leefgebied bestaat nu uit twee gescheiden deelgebieden; de voormalige groeves Curfsgroeve en Meertensgroeve, die in het verleden middels een reeks van poelen met elkaar waren verbonden. In het hele tussenliggende gebied lijkt de soort in de periode 1990-2000 te zijn uitgestorven. De Meertensgroeve bevat een populatie vroedmeesterpadden die de laatste 20 jaar sterk in aantal is afgenomen. Dit is vooral een gevolg van de toenemende bosopslag in de groeve. De begrazing met uitsluitend paarden bleek in deze groeve niet tot de gewenste resultaten te leiden. Vanaf juni 2015 worden geiten ingezet om de bosopslag terug te dringen. In de Curfsgroeve stonden in juli 2015 veel wateren droog. In september 2015 zijn hier speciaal voor de vroedmeesterpad, meerdere permanent waterhoudende wateren aangelegd. De achteruitgang dient gekeerd te worden door de omstandigheden in de groeves verder te verbeteren

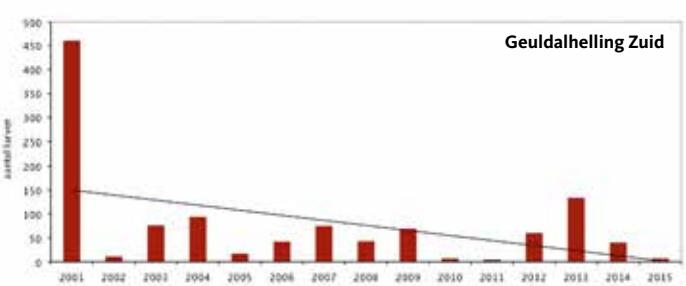

(Curfsgroeve meer aandacht voor voortplantingswateren en in de Meertensgroeve door het verbetering van landhabitat). Herstel van voormalige voortplantingswateren in het gebied tussen beide groeves (ondermeer in het Limburger Bos en de Lange Akkers). In dit overzicht is de situatie in Groeve Blom niet meegenomen omdat hier niet naar larven geschept wordt. Bekend is dat de populatie vroedmeesterpadden hier de laatste jaren in omvang toeneemt (toename van roepende dieren).

Bemelen, Cadier en Keer

Onderstaande figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Bemelen, Cadier en Keer voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn in dit leefgebied maar 522 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 279 stuks. Dat laatste is wijten aan het droge seizoen. Dit leefgebied bestaat uit twee deelgebieden, de omgeving Bemelen en 't Rooth. In zijn algemeenheid gaat het wel goed met de soort. Tussen Bemelen en 't Rooth ligt een nieuwe poel waar nu voor het eerst larven van de vroedmeesterpad zijn gevonden. Dit fungeert mogelijk als stapsteen tussen beide leefgebieden. Een groot voortplantingswater in de groeve 't Rooth is als gevolg van de hernieuwde ontgrondingswerkzaamheden droogt vaak te vroeg op. De aanleg van een nieuw voortplantingswater wordt hier geadviseerd. Ten oosten van de Julianagroeve is de soort inmiddels ook waargenomen. Dit leefgebied sluit bijna aan op leefgebied Eckelrade

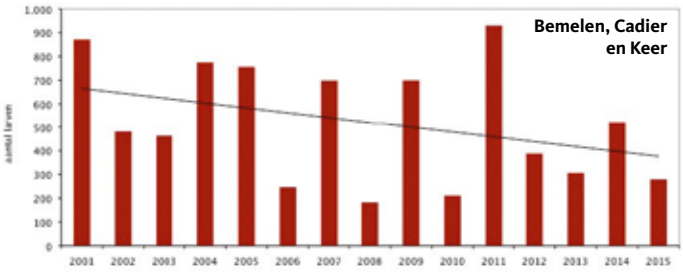

Vroedmeesterpadlarven. (Foto: Edo Goverse)

Gerendal

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Gerendal voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied maar 7 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 5 stuks. Sinds jaar en dag vindt hier voortplanting plaats in maar één water. Roepende dieren worden ook alleen nabij dit water gehoord. Gelukkig zijn recent drie poelen opgeschoond maar deze zijn nog niet door de soort in gebruik genomen. Maatwerk rondom de voortplantingspoel is en blijft noodzakelijk om de soort voor dit leefgebied te behouden. Daarnaast is de ontwikkeling van extra schuilplaatsen in de directe omgeving van het enige voortplantingswater aan te bevelen.

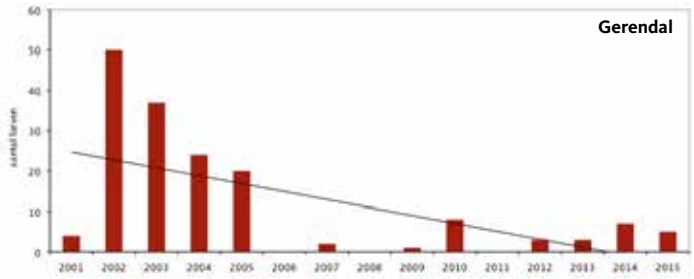

Eckelrade

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Eckelrade voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn in dit leefgebied 99 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 71 stuks. De totale populatie in dit leefgebied vertoont vanaf 2007 een afname. Dit kan te maken hebben met het vroegtijdig droogvallen van regenwaterbuffers. De kans is groot dat de voortplanting in natte jaren succesvoller zal zijn. In de Honsberggrub is een nieuw regenwaterbuffer aangelegd dat kansen biedt. Naast het feit dat er een groot aantal wateren voor de geelbuikvuurpad is aangelegd waarvan ook de vroedmeesterpad kan profiteren, zijn er recent ook grotere poelen hersteld of nieuw aangelegd, die permanent water houden. Het blijft erg belangrijk om de poelen waar larven gevonden worden intensief te blijven beheren.

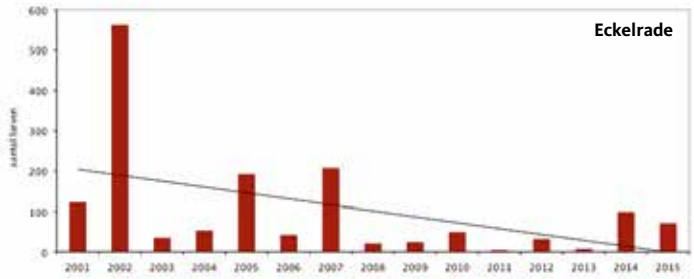

Mheer

Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Mheer voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied 98 vroedmeesterpadlarven gevangen.

Vroedmeesterpad. (Foto: Jelger Herder)

In 2015 maarliefst 166 stuks! Desondanks gaat het met de populatie vroedmeesterpadden niet zo goed. De voornaamste locaties waar de soort zich voortplant liggen in België, net over de Nederlandse grens. Aan de Nederlandse zijde is vroedmeesterpad maar in twee wateren gevonden. In 2015 zijn er in het noordelijk deel van dit leefgebied zelfs helemaal geen larven van de soort gevonden. Aan Nederlandse zijde is wel een nieuwe betonpoel aangelegd. Deze moet in de nabije toekomst ook gemonitoord worden.
Ook op locaties waar nu al enkele jaren geen larven gevonden worden zijn wateren opgeknapt en extra aangelegd. Hopelijk voorkomen de maatregelen dat dit leefgebied uiteenvalt in meerdere gescheiden leefgebiedjes. Het is afwachten of de soort op de gevoerde maatregelen zal reageren. De soort is ook aanwezig in één of meerdere dorpsvijvers.

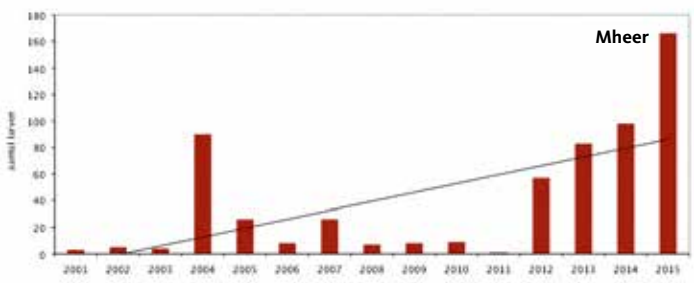

Kruisbosch
Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Kruisbosch voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied 65 vroedmeesterpadlarven gevangen. In 2015 maar 21 stuks. Dit leefgebied bestaat inmiddels uit drie van elkaar gescheiden deelpopulaties. In deze deelgebieden worden lage aantallen larven gevonden. Met name de situatie in het zuidelijk deel verdient aandacht omdat hier momenteel geen geschikte voortplantingswateren meer aanwezig zijn. De wateren aan de oostzijde van het Schweibergerbosch zijn vrijwel allemaal uitgerasterd. Het (deels) verwijderen van de rasters kan wellicht een simpele maatregel zijn waardoor de oeverzone wat minder verruigd en met bosopslag begroeid raakt. Enkele wateren zijn inmiddels opgeknapt in dit deelgebied.

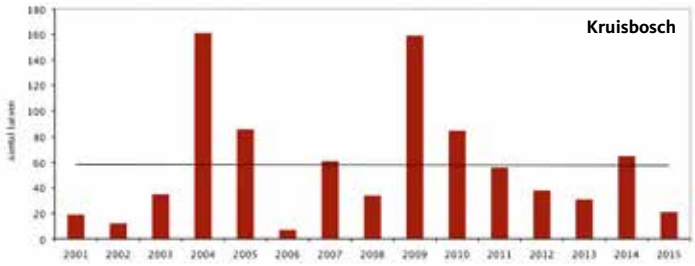

Holset
Onderstaand figuur geeft de larvenvangsten in leefgebied Holset voor de periode 2001 tot en met 2015 weer. In 2014 zijn er in dit leefgebied 149 vroedmeesterpadlarven gevangen, in 2015 121 stuks. In dit leefgebied heeft de vroedmeesterpad het een aantal jaren bijzonder lastig gehad, maar het tij lijkt zich hier ten goede te keren. Net als in 2014 zijn er in 2015 weer hoge aantallen larven gevonden. De bestaande voortplantingswateren zijn erg goed opgeschoond. Een ongeschikt geraakt water is grondig opgeknapt en er is een nieuwe poel aangelegd. Het is bemoedigend om te zien dat omwonenden zeer nauw betrokken zijn bij het behoud van 'hun' soort!

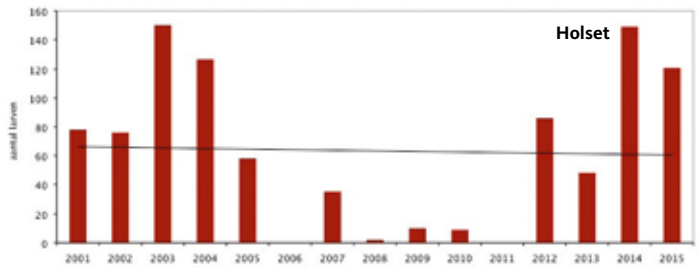

Edo Goverse, Ben Crombaghs & Jöran Janse

De tekst en grafieken zijn eerder opgenomen in de Platform Geelbuikvuurpad en Vroedmeesterpad Nieuwsbrief – september 2015.

Samenwerking met Werkgroepen

Vanuit RAVON werken we al lange tijd samen met de Aquatische Werkgroep Hoeksche Waard en de Waterwerkgroep van IVN Laarbeek. Sinds het begin van dit jaar zijn deze werkgroepen ook officieel bij RAVON aangesloten en kunnen hierdoor naast inhoudelijke ondersteuning vanuit het kantoor ook een vergoeding krijgen voor zaken als veldmateriaal.

De Aquatische Werkgroep Hoeksche Waard is een biologische werkgroep van het Hoekschewaards Landschap. De werkgroep maakt zich hard voor natuurbescherming en educatie. Het doel is de wateren op en rond de Hoeksche Waard te inventariseren op levende organismen, onder andere vissen, amfibieën, macrofauna en planten. De verkregen data worden doorgespeeld naar de PGO's, waaronder RAVON. De werkgroep zit in de lift, het aantal activiteiten en leden neemt toe. Sinds enkele jaren wordt de samenwerking tussen werkgroep en RAVON steeds intensiever, onder andere binnen het Meetnet Vissen, bescherming grote modderkruiper en de kruisnetmonitoring Zuid-Holland.
De Waterwerkgroep van IVN Laarbeek heeft als werkgebied de Gemeente Laarbeek. Ook deze werkgroep is relatief breed georiënteerd op verschillende soortgroepen. Het aantal activiteiten rond amfibieën en vissen neemt toe en ook de samenwerking met RAVON is steeds intensiever geworden. Het onderzoek naar amfibieën en vissen vindt plaats in de talrijke waterlopen en poelen. Het doel is in samenwerking met de Gemeente, Waterschap en RAVON de soorten in kaart te brengen om bij te dragen aan het beheer van de wateren, bescherming van de soorten en de landelijke meetnetten.

Vanuit RAVON zijn we verheugd dat er vanuit beide werkgroepen zoveel aandacht is voor amfibieën en vissen. We kijken er naar uit om de samenwerking verder te intensiveren en de werkgroepen te ondersteunen. Wil je meer weten over de werkgroepen of ga je graag een keer mee? Neem dan contact op met:

Aquatische Werkgroep Hoeksche Waard via Theo Schuurmans, aquatischhwl@gmail.com (www.modderkruiper.nl)

Waterwerkgroep IVN Laarbeek via Marcel Cox, m.cox1978@kpnmail.nl

In de bomen

Afgelopen voorjaar struinde ik met m'n neefje over de Veluwe. In een mooi reptielenbiotoop zochten we naar adders, want hij had nog nooit een slang gezien. Het was perfect weer, een klein beetje bewolking en een graadje of 15. We zochten op mooie zonplekjes tussen de heidestruiken en pollen pijpenstro, maar waar we ook keken geen adders te vinden. Totdat m'n neefje opeens riep: " daar in die boom ligt er één." In een jeneverbes, op dikke meter hoog, lag een slang. Het was geen adder, maar een mooie ringslang. Neefje blij... en ik natuurlijk ook.
Blijft wel vreemd een ringslang in een stekelige jeneverbes. Misschien moet ik wat vaker omhoog kijken tijdens het zoeken naar slangen.

Richard Slagboom

Ze paaien in de Reusel

Eerste resultaten beekprik herintroductie Noord-Brabant zijn bemoedigend

De beekprik stierf in de jaren '60 of '70 uit in de Brabantse beek de Reusel, vermoedelijk door de toenmalige slechte waterkwaliteit. Uit onderzoek naar potentiële leefgebieden bleek dat deze beek op dit moment qua habitat en waterkwaliteit, weer geschikt is voor beekprik (Spikmans *et al.*, 2013). Omdat er slechts één populatie in Noord-Brabant resteert (Keersop/Dommel), is besloten om via herintroductie in de Reusel de verspreiding weer uit te breiden. Sinds 2014 worden daarom jaarlijks ongeveer 1.000 prikken van verschillende leeftijd vanuit de bronpopulatie in de Dommel/Keersop verplaatst naar de Reusel.

Om de effecten en het succes te meten van de herintroductie in de Reusel wordt de bronpopulatie en de geherintroduceerde populatie gemonitoord. Door medewerkers van RAVON, vrijwilligers, stagiairs en medewerkers van Waterschap de Dommel wordt gekeken naar het aantal paaiende prikken en larvendichtheden in beide systemen. Na de eerste uitzet is in 2015 in de Reusel gekeken of er in het voorjaar paai kon worden vastgesteld en in het najaar of er larven konden worden (terug) gevonden. Paai werd in 2015 nog niet waargenomen, wel werd er één nuljarige larf aangetroffen hetgeen duidde op succesvolle voortplanting. Na de tweede uitzet in het najaar van 2015 is dit voorjaar wederom gezocht naar paaiende prikken. Inmiddels gaan er acht vrijwilligers met grote regelmaat langs de beek op pad, in de hoop dit vast te stellen.

Op 22 maart 2016 was het raak! Arnold van Rijsewijk en Michel Pijs zagen een groepje van tenminste vier prikken (de optimistische telling was zeven) paaien op een verse grindbank die ontstaan was achter een omgevallen boom. Een week later op 30 maart werden wederom vijf prikken paaiend betrapt op deze plek. Een fantastisch resultaat, wat zal leiden tot nieuwe aanwas in de Reusel. Daarnaast werd ook nog twee keer geschept in een mooie detritusbank nabij een uitzetlocatie van 2015, dit resulteerde in 4 larven van circa 6 cm. Kortom, de vondst van een 'pasgeboren' larve in 2015, de paaiende prikken in 2016 en vondst van meerdere uitgezette larven is zeer bemoedigend. We blijven de populatie volgen en zijn heel benieuwd hoe deze zich ontwikkelt.

Martijn Schiphouwer & Frank Spikmans

Hemelvaartweekend 2016

Het RAVON Hemelvaartweekend 2016 is van woensdagavond 4 mei t/m zondag 8 mei en zal dit jaar plaatsvinden in de Achterhoek en de Veluwe. Standplaats is een groepsaccommodatie bij Vorden. Het programma omvat zowel excursies naar gebieden waar bijzondere soorten voorkomen als naar gebieden van waaruit we al enkele jaren geen nieuwe waarnemingen van bepaalde soorten hebben ontvangen.

Het weekend is toegankelijk voor iedereen met interesse in amfibieën, reptielen en vissen. Tijdens dit weekend ligt de nadruk op het verzamelen van zoveel mogelijk gegevens over het voorkomen van reptielen en amfibieën. We hopen op de Veluwe, naast amfibieën, een aantal soorten reptielen te vinden. In het IJsseldal wellicht ringslangen en misschien de knoflookpad en in de Achterhoek meerdere soorten amfibieën.

Er wordt in kleine groepjes geïnventariseerd. Naast deze dagexcursies zijn er 's avonds een lezing over de boomkikker, een excursie naar een boomkikkerlocatie en de traditionele soortenquiz. Er zullen voldoende ervaren veldmensen meegaan, zodat er ook veel te leren valt op dit weekend.

Een schepnet, goede zaklamp, (lies)laarzen en (indien in bezit) waadpak zijn de attributen die u mee dient te brengen. In beperkte mate zijn er ook schepnetten te leen.

De kosten voor het weekend zijn € 100,- per persoon; studenten betalen € 70,- en jongeren € 50,-. Aanmelden kan via: **www.ravon.nl/hemelvaartweekend**

Peter Frigge

Even voorstellen

Het Meetnet Reptielen en Meetnet Amfibieën hebben twee nieuwe Regiocoördinatoren. Paul van der Linde van het Noordhollands Duinreservaat, die een deel van de duinenregio in Noord-Holland beheert geeft het stokje door aan Boswachter Jody Hille (06 53979939, jody.hille@pwn.nl).

In Het Gooi was Carla van der Maas van de Poelenwerkgroep Het Gooi, het aanspreekpersoon voor het Meetnet Amfibieën. Na tien jaar coördinatieschap gaat Thea Sciarone (06- 38785087, sciarone@gnr.nl) het contact met de vrijwilligers coördineren. Niet alleen voor de amfibieën maar ook voor het Meetnet Reptielen. Thea werk bij Het Goois Natuurreservaat en heeft vroeger op de Meinweg gewerkt.

We danken Paul en Carla voor hun jarenlange inzet en wensen Jody en Thea een goede start.

Hun gegevens zijn inmiddels in het overzicht Contactpersonen op de volgende pagina verwerkt.

Edo Goverse

Activiteitenoverzicht

Datum	Aanvang	Locatie	Titel
04-05-2016	18.00 u	Vorden	RAVON Hemelvaartweekend (*www.ravon.nl/hemelvaartweekend*)
21-05-2016	10.00 u	Oss	Basiscursus Zoetwatervissen
27-05-2016	10.00 u	Waalre	Vrijwilligersdag Natuur Noord-Brabant
30-09-2016	17.00 u	Eext (Drenthe)	RAVON Vissenweekend (*www.ravon.nl/vissenweekend*)
12-11-2016	09.30 u	Nijmegen	RAVON-dag (*www.ravon.nl/ravondag*)

Er zijn heel veel excursies en andere activiteiten gepland: kijk voor actuele informatie op de activiteitenpagina op de RAVON website! Link: www.ravon.nl/activiteiten

Wilt u uw activiteit(en) opnemen in deze nieuwsbrief, geef dit dan door aan de redactie: **k.joosten@ravon.nl**

Contactpersonen

Regiocoördinatoren en Werkgroepen (gesorteerd op voornaam)

Naam	Regio/werkgroep	Contactgegevens		Projecten MA	MR	VO RA	MV
Antje Ehrenburg	Duinen Waternet	antje.ehrenburg@hccnet.nl	023-5248391	■	■		
Arjan van der Lugt	Zuid-Holland	arjanvanderlugt@gmail.com				■	■
Arnold van Rijsewijk	West-Brabant	a.rijsewijk@ravon.nl	024-7410600		■		
Conn Barrett	Duinen Zuid Holland	connbarrett@yahoo.com	071-5790341		■		
Dick van Dorp	Drenthe & Groningen	dvandorp@home.nl	0593-525620		■		
Domin Dalessi	Oost-Brabant	d.dalessi@onsbrabantnet.nl	040-2855216	■	■	■	
Edo Goverse	Werkgroep Noord-Holland	e.goverse@uva.nl	020-5257331	■		■	■
Fabrice Ottburg	Werkgroep Poldervissen	fabrice.ottburg@wur.nl	06-51527364				■
Geert van Poelgeest	KNNV Afdeling Delfland	afdelingDelfland@knnv.nl	015-2610048			■	
Gerrit Kolenbrander	Gelderland	kolenbrandergerrit@gmail.com	06-42900618	■	■	■	
Gert Jan Blankena	Vissenwerkgroep De Prik	g.blankena@upcmail.nl					■
Hans Eckhardt	Werkgroep KNNV Walcheren	jeckh@zeelandnet.nl				■	
Jeroen Huisman	Vissenwerkgroep Groningen/Drenthe	jeroenhuisman@hotmail.com					■
Jeroen Reinhold	Flevoland	reinhold@landschapsbeheer.net	0320-294939		■		
Jody Hille	PWN Noord-Holland	jody.hille@pwn.nl	06-53979939	■	■		
John Melis	Friesland	johnmelis@chello.nl	06-46524630	■		■	■
Kees Musters	Werkgroep KNNV Walcheren	cjmmusters@zeelandnet.nl				■	
Leon Wieteler	Twente	leonwieteler@chello.nl	0545-473185		■		
Marcel Cox	Waterwerkgroep IVN Laarbeek	mcox@aaenmaas.nl				■	■
Marijke Heijne	Vissenwerkgroep KNNV Afd. Delfland	mt.heijne@gmail.com	06-13070714				■
Martijn Schiphouwer	Vissenwerkgroepen Noord-Brabant, Overijssel & Zuid-Holland	martijn.schiphouwer@ravon.nl	024-7410608				■
Martin Albers	Twente	ravon@concepts.nl	06-38229941	■		■	
Martin Melchers	Omgeving Amsterdam	martmelchers@gmail.com	020-6650925		■		
Matthijs de Vos	Gelderse vissers	geldersevissers@gmail.com	06-24495775				■
Michel Kapelle	Noordwest-Brabant	mawkapelle@gmail.com	06-22984575	■			
Pedro Janssen	Adderonderzoek NL	pedro@plex.nl	0478-514805			■	
Pepijn Calle	Vissenwerkgroep Zeeland	p.calle@hetzeeuwselandschap.nl	0113-569110				■
Richard Struijk	Werkgroep Ringslangen Zuid-Holland	r.struijk@ravon.nl	024-7410607			■	
Ruud Luntz	Duin en Kruidberg	r.luntz@natuurmonumenten.nl	06-54295218		■		
Stephan Huijgens	Limburg	danzigiv@gmail.com	06-53325705	■		■	
Thea Sciarone	Het Gooi	sciarone@gnr.nl	06-38785087	■	■		
Theo Schuurmans	Aquatische WG Hoekschewaards Landschap	aquatischhwl@gmail.com	06-51051688				■
Ton Lenders	Limburg	tlenders@hetnet.nl	0475-537045		■		
Victor van Schaik	Vissenwerkgroep NHGL (Limburg)	v.vanschaik@home.nl					■
Vincent van der Spek	Duinen Waternet	vincent.van.der.spek@waternet.nl	020-608 75 75		■		
Wim Andela	Friesland	w.andela1@kpnplanet.nl	058-2882693		■		
Wim vd Heuvel	Noordoost-Brabant	wam.heuvel@home.nl	06-14425177	■		■	
Wim de Wild	Utrecht	wim.de.wild@ziggo.nl	030-6963771	■	■		■

MA = Meetnet Amfibieën
MR = Meetnet Reptielen
VO RA = Verspreidingsonderzoek Reptielen en Amfibieën
MV = Meetnet Beek- en Poldervissen

RAVON 25 jaar

RAVON is jarig en geeft en feestje want in februari 2016 bestaat RAVON precies 25 jaar! RAVON is voortgekomen uit de Stichting Herpetologische Studiegroepen (SHS), het eerste landelijke initiatief dat al in 1987 was opgericht. Met de opname van vissen in de doelstelling werd de SHS omgevormd tot de stichting RAVON.

Ons 25-jarig jubileum laten we natuurlijk niet onopgemerkt voorbij gaan. Begin juni zal er een relatiedag worden georganiseerd waarbij 150 mensen worden uitgenodigd, waaronder oud-bestuursleden, de huidige adviesraad en Raad van Toezicht, samenwerkingspartners en sleutelvrijwilligers. Het belooft een mooie dag te worden met een gevarieerd programma op een stijlvolle locatie.

Met onze donateurs en vrijwilligers vieren wij het feest op de RAVON-dag op 12 november. Deze dag zal geheel in het teken staan van 25 jaar bescherming van reptielen, amfibieën en vissen en we zullen ongetwijfeld stilstaan bij de ontwikkelingen in die 25 jaar. Samen met onze achterban vieren we de behaalde successen op het gebied van onderzoek en bescherming.

Dit jaar zal onder ander ook een jubileumboek worden gepresenteerd, met daarin een terugblik op onze rijke historie en een vooruitblik op wat er op stapel staat voor de komende jaren.

Raymond Creemers

Heeft u leuke foto's over RAVON of de SHS uit de 'Oude doos' stuur deze dan naar redactie@ravon.nl of per post naar RAVON, Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen t.a.v. Kris Joosten. Uploaden op www.ravon.nl kan ook!

